

9. Амфитеатров Г. Н. Основные начала гражданского законодательства и борьба за марксистскую идеологию // Советское государство и революция права. — 1930. — № 4. — С. 74.

10. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». — М., 2000.

11. Ойгензихт В. А. Проблема риска в гражданском праве. — Душанбе, 1972. — С. 77, 216.

12. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. — М., 1976. — С. 163—196.

13. Иоффе О. С. Вина и ответственность по советскому праву // Сов. государство и право. — 1972. — № 9. — С. 40—41.

14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної-купівлі продажу товарів від 11 квітня 1980 року // Офіційний вісник України. — 2006. — № 15. — С. 438. — Ст. 1171.

15. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://arbitr.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 11.06.10

УДК 346.9

І. О. Віхрова,
асистент кафедри правових дисциплін
Чернігівського національного
педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка,
аспірантка ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПІДСТАВИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧАЕС

Розглянуто юридичні та фактичні підстави відповідальності учасників господарської діяльності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, склад господарського правопорушення як підстави такої відповідальності.

Ключові слова: Підстави господарсько-правової відповідальності, господарське правопорушення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, суб'єкт господарського правопорушення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Рассматриваются юридические и фактические основания ответственности участников хозяйственной деятельности в сфере ликвидации последствий аварии на ЧАЭС, состав хозяйственного правонарушения как основания такой ответственности.

Ключевые слова: Основания хозяйственно-правовой ответственности, хозяйственное правонарушение в сфере ликвидации последствий аварии на ЧАЭС, субъект хозяйственного правонарушения в сфере ликвидации последствий аварии на ЧАЭС.

Observe the juridical and factual grounds of responsibility participant's of economic activity in the sphere of liquidation Chernobyl nuclear power station's consequences, structure of economical offence as grounds of this kind of responsibility.

Keywords: Grounds of economical-legal responsibility, economical offence due to the sphere of liquidation Chernobyl nuclear power station's consequences, subject of economical offence due to the sphere of liquidation Chernobyl nuclear power station's consequences.

У подоланні негативних економічних, екологічних, соціальних та інших наслідків аварії на Чорнобильській АЕС вирішальну роль відіграє господарська діяльність, спрямована на проведення необхідних профілактичних заходів по обмеженню впливу цієї аварії на здоров'я населення та радіаційний стан навколишнього природного середовища, на поновлення нормальної життєдіяльності і виробництва у постраждалих регіонах та розвиток продуктивних сил України в цілому. Адже внаслідок аварії знизилося виробництво електроенергії, істотні збитки завдано сільськогосподарським та промисловим об'єктам, постраждали лісові масиви і водне господарство. Наслідки Чорнобильської катастрофи ще впродовж багатьох років будуть мати відчутний негативний вплив на економіку держави.

У цих умовах зростає актуальність питань правового регулювання господарської діяльності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, у тому числі питань господарсько-правової відповідальності учасників вказаної діяльності. Вдосконалення усіх сторін такого регулювання постає як важливе наукове і практичне завдання.

Окремі правові аспекти ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС досліджуються вітчизняною наукою ([1; 2] та ін.), розглядаються у спеціальних юридичних дослідженнях ([3—5] та ін.). Господарсько-правова відповідальність виступає предметом розгляду у навчальній літературі з господарського права ([6; 7] та ін.) та в наукових розробках ([8; 9] та ін.). У той же час питання господарсько-правової відповідальності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, зокрема питання підстав цієї відповідальності, залишаються недослідженими.

Зважаючи на викладене, метою даної статті є аналіз юридичних та фактичних підстав господарсько-правової відповідальності учасників господарської діяльності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Згідно ст. 218 Господарського кодексу (далі — ГК) України підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин, у тому числі у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, є вчинене ним господарське правопорушення у цій сфері. Слід відзначити, що дана правова норма відображає лише фактичну підставу вказаної відповідальності, яка хоча і є визначальною для реалізації останньої у кожному конкретному випадку, але не включає юридичних (нормативних) підстав такої відповідальності, на наявність яких звертається увага у спеціальній літературі [6, с. 882—883; 10, с. 255].

Щодо юридичних підстав відповідальності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, то ними виступають ті правові документи, які характеризують певну поведінку учасника господарських відносин у зазначеній сфері як протиправну і передбачають за неї господарсько-правову відповідальність. Такі правові документи можуть бути поділені на три групи.

По-перше, це акти господарського законодавства, які регламентують порядок і умови здійснення господарської діяльності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та встановлюють господарсько-правову відповідальність за порушення цього порядку та умов. Сюди належать акти як загального характеру (зокрема ГК України), так і ті, які безпосередньо регламентують здійснення господарської діяльності у зазначеній сфері [11—13], у тому числі внутрішньосистемні та локальні нормативно-правові акти.

По-друге, господарські договори (контракти, угоди), які укладаються учасниками господарських відносин у зазначеній сфері і містять заходи господарсько-правової відповідальності (господарські санкції), що застосовуються за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань. Значну частину серед цих договорів складають договори (контракти), що засновані на державних замовленнях, виконання яких є обов'язковим для суб'єктів господарювання відповідно до законодавства і державних програм ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Як приклад такого договору можна навести укладений за результати проведення відкритих торгів (тендерів) контракт № 3 від 31 жовтня 2005 р. між Державним підприємством «Управління капітального будів-

ництва» Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення МНС України (замовником) та Державним підприємством «Спеціалізована будівельна компанія» названої Адміністрації (підрядником) на виконання робіт по реконструкції дороги Прип'ять — Буряківка у зоні відчуження Чорнобильської АЕС. Згідно ч. 4 ст. 183 ГК України ухилення від укладення подібних договорів є порушенням господарського законодавства і тягне за собою господарсько-правову відповідальність, передбачену названим Кодексом та іншими законами. До цієї ж групи належать і договори (контракти) за участю іноземних учасників, господарсько-правова відповідальність за порушення яких передбачена у таких договорах (контрактах) або встановлена міждержавними (міжурядовими) угодами. Зокрема, це договори, укладені ДСП ЧАЕС з консорціумом Framatome/Campenon Bernard/Bouygues (Франція) на будівництво сховища відпрацьованого ядерного палива вартістю понад 97 млн євро, з консорціумом Belgatom (Бельгія) /SGN (Франція) /Ansaldo (Італія) на будівництво заводу з переробки рідких радіоактивних відходів вартістю близько 33 млн євро, з компанією RWE NUKEM Gmb на будівництво промислового комплексу для поводження з твердими радіоактивними відходами з початковою вартістю майже 48 млн євро та ін.

По-третє, юридичною підставою відповідальності, що досліджується, є акти управління господарською діяльністю у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, які містять конкретні завдання суб'єктам господарювання у цій сфері або обмеження їхньої діяльності, невиконання або неналежне виконання яких тягне для цих суб'єктів господарсько-правову відповідальність. Сюди входять акти Кабінету Міністрів України (наприклад, [14]), Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (далі — МНС), його структурних підрозділів, зокрема акти Адміністрації зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, акти інших органів керівництва економікою, органів місцевого самоврядування відповідного змісту і спрямованості, інші адміністративні акти, у тому числі статuti підприємств (зокрема, Статут Державного спеціалізованого підприємства (далі — ДСП) ЧАЕС, затверджений відповідно до п. 4 постанови Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2001 р. № 399 «Про утворення державного спеціалізованого підприємства «Чорнобильська АЕС»), положення про філії та інші структурні підрозділи тощо.

У теорії під господарським правопорушенням як фактичною (юридико-фактичною) підставою господарсько-правової відповідальності розуміються певні фактичні дії, які відповідно до законодавства, договору чи акту управління господарською діяльністю кваліфікуються як протиправні. Це невиконання або неналежне виконання суб'єктом договірною чи іншого господарського зобов'язання, порушення ним правил і норм здійснення господарської діяльності, встановлених законодавчими, локальними та іншими нормативно-правовими актами. Господарське правопорушення звичайно характеризується ознаками його об'єктивної та суб'єктивної сторін (протиправна поведінка — дія чи бездіяльність, її шкідливі наслідки, причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою та вина правопорушника), до уваги також беруться ознаки об'єкта та суб'єкта правопорушення [6, с. 883; 10, с. 255].

Розгляд складу господарського правопорушення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС уявляється більш повним і плідним з точки зору загальнотеоретичного підходу як єдності у складі чотирьох його елементів — об'єкта, суб'єкта, об'єктивної сторони, суб'єктивної сторони.

Об'єктом господарського правопорушення, що досліджується, є встановлений порядок здійснення господарської діяльності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, господарські відносини у цій сфері, врегульовані нормами господарського права. У співставленні із загальним об'єктом господарських правопорушень — усією сукупністю господарських відносин у цілому, даний об'єкт виступає як груповий (родовий), який об'єднує групу господарських відносин у зазначеній сфері. Безпосереднім об'єктом конкретного господарського правопорушення у цій сфері є конкретне господарське відношення, яке охороняється законом і якому заподіюється шкода цим правопорушенням (порушення строків виконання державних програм, договірних зобов'язань, порушення правил здійснення господарської діяльності у зоні відчуження, у зоні безумовного (обов'язкового) відселення, порушення правил розрахунків тощо).

Суб'єктом господарського правопорушення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС може бути будь-який учасник господарської діяльності у цій сфері. Це і суб'єкти господарювання, що здійснюють господарську діяльність загального характеру (виробляють продукцію, товари, виконують роботи, надають послуги),

у тому числі для потреб ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, і суб'єкти господарювання, які спеціально створені для ліквідації вказаних наслідків: ДСП ЧАЕС, ДСП «РУЗОД», ДСП «Комплекс», ДП «Чорнобильсервіс» та ін. Суб'єктами господарських правопорушень у названій сфері можуть бути і суб'єкти організаційно-господарських повноважень, зокрема такі, як МНС України, спеціальний підрозділ МНС — Адміністрація зони, яка організовує та координує проведення всіх заходів на територіях зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення, а також інші органи державної влади і місцевого самоврядування, громадяни та організації, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Об'єктивна сторона господарського правопорушення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС — це ознаки, які відображають акт зовнішньої поведінки правопорушника: протиправна поведінка суб'єкта (дія чи бездіяльність), шкода як результат такої поведінки, причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою, а також місце, час, обстановка, спосіб вчинення правопорушення тощо.

Протиправна поведінка проявляється у порушенні норм права (законів, підзаконних, у тому числі локальних, нормативних актів), актів управління господарською діяльністю у зазначеній сфері або умов договорів (контрактів), що тут укладаються.

Під шкодою розуміються негативні наслідки правопорушення, які можуть бути як майнового, так і немайнового (зокрема, організаційного) характеру. Правопорушенням у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС заподіюється шкода, як правило, публічним інтересам — загальнодержавним або інтересам певної територіальної громади чи іншої суспільної єдності. Може мати місце і заподіяння шкоди приватним інтересам окремих осіб — як юридичних, так і фізичних, зокрема інтересам інших учасників господарської діяльності у названій сфері.

Майнова шкода у грошовій оцінці виступає як збитки. Збитки у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС найчастіше можуть бути завдані у прямій формі необґрунтованих витрат матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів, шляхом нерационального, неефективного використання коштів державного бюджету та відповідних місцевих бюджетів, або навіть шляхом розкрадан-

ня цих коштів, а також у непрямій формі — як неотримання очікуваного економічного чи іншого подібного ефекту.

Немайнова шкода державним інтересам та інтересам територіальних громад може бути завдана у вигляді неотримання ефекту соціально-демографічного чи іншого немайнового характеру, яке має місце внаслідок допущеного невиконання чи неналежного виконання завдань у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, передбачених відповідними державними, регіональними або іншими програмами. Втрат немайнового характеру можуть зазнати і суб'єкти господарювання, які потерпіли внаслідок господарського правопорушення у зазначеній сфері.

Причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою інколи буває очевидним. Але у більшості випадків встановлення такого зв'язку ускладнюється зважаючи на складність і багатоманітність господарських відносин у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, або внаслідок невідповідної поведінки самого потерпілого суб'єкта, у якого виникла шкода, а також інших учасників цих господарських відносин (субпідрядників, субпостачальників, транспортних організацій тощо). Шкода може бути і наслідком дії непереборної сили. Якщо виникнення збитків або збільшення їх розміру є результатом дії кількох факторів, то юридично значуща для відповідальності причинність повинна визначатися з урахуванням усіх обставин конкретної справи, з використанням даних науки, практики, суспільного досвіду, в необхідних випадках може призначатися і проводитися відповідна експертиза.

Так, при розгляді господарськими судами справи за позовом ДСП ЧАЕС до ВАТ «НПК—Галичина» та ТОВ «Імекс-Енерго» про стягнення збитків у сумі 1495260 грн, що виникли за договором на поставку мазуту, з метою всебічного з'ясування обставин справи матеріали направлялися до органів прокуратури для вистеребування необхідних доказів, вирішувалися питання про призначення судової та комплексної кримінальної експертиз, зокрема для з'ясування ідентичності підписів представників ВАТ «НПК — Галичина» і печатки на договорі та акті прийому-передачі мазуту, здійснювалися інші дії для встановлення фактичних обставин справи [15].

Суб'єктивна сторона господарського правопорушення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС — це вина правопорушника. Інші елементи суб'єктивної сторони (мотиви, осудність тощо) згідно законодавства до уваги не приймаються.

Вина суб'єкта господарювання або іншого учасника господарської діяльності у названій сфері являє собою внутрішнє, психічне ставлення його колективу (керівника чи інших працівників) до допущеного господарського правопорушення, яке знаходить вираз у конкретних об'єктивних діях чи бездіяльності вказаних осіб у формах умислу або необережності. Винним визнається учасник господарської діяльності, який допустив правопорушення умисно чи не вжив усіх залежних від нього заходів для його недопущення.

Вина правопорушника — учасника господарської діяльності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС частіше за все проявляється у формі необережності, зокрема у прийнятті помилкових, недостатньо обґрунтованих, непродуманих, неперевірених рішень. Інколи винні дії (бездіяльність) правопорушника свідчать про наявність умислу, як правило, непрямого. Мотивами умисного правопорушення у зазначеній сфері може виступати бажання будь-якими зусиллями, у тому числі й протиправними, виконати державне замовлення, бажання безпосередніх виконавців втілити в об'єкті власний винахід, у тому числі з метою отримання винагороди, або інші подібні, що знаходять вираз у конкретних діях (бездіяльності) відповідних суб'єктів і дають підстави для висновку про наявність умисної вини.

Доволі складно встановити наявність вини, коли вона виражається у формі незастосування всіх необхідних заходів і невикористання всіх можливостей для запобігання правопорушенням. Обумовлено це у певній мірі творчим характером робіт у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, особливо безпосередньо у межах Чорнобильського виробничо-господарського комплексу, необхідністю враховувати наявність творчого ризику при їх проведенні і можливості отримати негативний результат.

В юридичній науці ризик розглядається в об'єктивному плані як обов'язок нести негативні наслідки, що настали з незалежних від волі суб'єкта обставин, і в суб'єктивному — як свідоме допущення можливих негативних наслідків, вібір і цілеспрямоване регулювання поведінки в ситуації, що не виключає отримання небажаного результату [16, с. 170—171; 17]. Творчий ризик як суб'єктивну правову категорію слід вважати виправданим і таким, що виключає відповідальність. Разом з цим творчий ризик слід відрізняти від наукової і технічної неспроможності виконавця, його некомпетентності, що обумовила негативний результат роботи в цілому або наявність окремих помилок і недоліків.

Слід підкреслити, що наявність усіх названих елементів складу господарського правопорушення як підстави відповідальності учасника господарської діяльності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС не завжди є обов'язковою для визнання дії чи бездіяльності вказаного учасника правопорушенням і настання його відповідальності. Основною та обов'язковою у цьому плані є протиправна поведінка, відсутність якої виключає склад будь-якого господарського правопорушення. Всі інші елементи складу мають факультативний характер. Зокрема, для застосування відповідальності у вигляді відшкодування збитків необхідна наявність усіх елементів об'єктивної сторони правопорушення і вини порушника, тоді як при застосуванні штрафних санкцій (неустойки, штрафу, пені) та оперативно-господарських санкцій, а також більшості адміністративно-господарських санкцій достатньо лише одного з них — протиправної поведінки [10, с. 257—258].

Господарські правопорушення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС як підстави відповідальності, що досліджується, у цілому можуть бути класифіковані за різними критеріями та об'єднані у певні групи. Насамперед вони можуть бути класифіковані залежно від суб'єкта правопорушення відповідно до видів таких суб'єктів, названих вище. Залежно від юридичної підстави зазначені господарські правопорушення поділяються на дві великі групи: договірні і позадоговірні, кожна з яких є неоднорідною і у свою чергу може бути поділена на підгрупи за різними критеріями.

Договірні господарські правопорушення у вказаній сфері можуть бути поділені залежно від суб'єктного складу договорів, що укладаються, в залежності від стадії реалізації договірних зобов'язань (на стадії виникнення зобов'язань, на стадії виконання договорів), залежно від типу і виду договору (договір, заснований на державному замовленні і регульований договор; договір поставки, договір підяду на капітальне будівництво, договір перевезення, договір у сфері кредитно-розрахункових відносин або інший господарський договір), а також залежно від характеру і змісту правопорушення (порушення порядку укладення договорів, порушення порядку врегулювання розбіжностей, порушення строків виконання договорів, порушення договірних умов щодо якості продукції, товарів, робіт, послуг, порушення умов щодо розрахунків та ін.) [7, с. 307—308].

Позадовірні господарські правопорушення у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС не менш різноманітні. В окремі підгрупи можуть бути виділені, зокрема, такі як порушення правил здійснення господарської діяльності у зоні відчуження, у зоні безумовного (обов'язкового) відселення, у зоні гарантованого добровільного відселення, у зоні посиленого радіоекологічного контролю. Такі правопорушення є специфічними саме для названої сфери. Можуть бути виділені також порушення, пов'язані із заподіянням шкоди, зі створенням і легалізацією суб'єктів господарювання у цій сфері, порушення при реорганізації суб'єктів господарювання або при припиненні їхньої діяльності, порушення антимонопольно-конкурентного законодавства, порушення прав власників, прав суб'єктів права господарського відання та права оперативного управління, порушення правил обліку та звітності, порушення правил і порядку прогнозування та планування економічного і соціального розвитку, порушення порядку формування і розміщення державного замовлення та багато інших.

Підводячи підсумок розгляду підстав господарсько-правової відповідальності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС слід відзначити наявність юридичних і фактичних підстав такої відповідальності. Фактичною (юридико-фактичною) підставою виступає господарське правопорушення у зазначеній сфері. Обов'язковою об'єктивною умовою відповідальності, що досліджується, є сам факт невиконання або неналежного виконання суб'єктом договірної чи іншого господарського зобов'язання, порушення ним правил і норм здійснення господарської діяльності, встановлених законодавчими, локальними та іншими нормативно-правовими актами.

Подальші дослідження у цьому напрямі, як уявляється, пов'язані з докладним розглядом окремих видів господарських правопорушень у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Література

1. *Войтенко А. Б.* Місцеве самоврядування як фактор регулювання соціально-економічного розвитку постраждалих районів від аварії на ЧАЕС : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04. — К., 2005. — 20 с.

2. *Холоша В. І.* Організаційно-економічний механізм реалізації реабілітаційної політики територій радіоактивного забруднення (на прикладі Чорнобильської зони відчуження) : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.10.01. — К., 1998. — 24 с.
3. *Кочетков Ю. В.* Державний контроль у сфері захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС та надзвичайних ситуацій : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. — Ірпінь, 2007. — 20 с.
4. *Величко А.* Господарське використання радіаційно забруднених земель // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 4. — С. 61—63.
5. *Куценко Є.* Поняття «господарсько-правовий режим використання водних ресурсів на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС» // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 4. — С. 57—60.
6. Хозяйственное право : учебник ; под ред. В. К. Мамутова. — К. : Юринком Интер, 2002. — 912 с.
7. *Щербина В. С.* Господарське право : підруч. — К. : Юрінком Інтер, 2007. — 656 с.
8. *Шевченко Н. М.* Господарсько-правова відповідальність та господарські санкції // Університетські наукові записки. — 2005. — № 3 (15). — С. 175—179.
9. *Татькова З. Ф.* Підстави, види та форми господарсько-правової відповідальності : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04. — Донецьк, 2010. — 20 с.
10. Хозяйственное право Украины : учебник ; под ред. А. С. Васильева, О. П. Подцерковного. — Х. : Одиссей, 2006. — 496 с.
11. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон від 27 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 16. — Ст. 198.
12. Про загальні засади подальшої експлуатації і зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення зруйнованого четвертого енергоблока цієї АЕС на екологічно безпечну систему : Закон України від 11 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 4. — Ст. 33.
13. Загальнодержавна програма зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему : Затверджена Законом України від 15 січня 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2009. — № 24. — Ст. 300.
14. Про затвердження переліку об'єктів, що фінансуються за рахунок державних капітальних вкладень, виділених для виконання Чорнобильської будівельної програми у 2007 році : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2007 р. № 504 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 22. — Ст. 866.

15. Постанова Вищого господарського суду України від 16 листопада 2005 р. у справі № 4/4170-13/310 (4/858-13/114) // http://arbitr.gov.ua/docs/28_1110987.html.

16. *Братусь С. Н.* Юридическая ответственность и законность. — М.: Юридическая література, 1976. — 215 с.

17. *Ойгензихт В. А.* Воля и риск // Правоведение. — 1984. — № 4. — С. 41— 46.

Стаття надійшла до редакції 11.05.10